

Nebýt slepý k privátnímu náboženství

*Prof. PhDr. Tomáš Halík, Th. D. (*1948) je profesorem Ústavu filosofie a religionistiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.*

Vážený pane profesore, ve své odborné a pedagogické práci se zabýváte náboženskou situací v naší zemi. Češi mají tradičně velkou nedůvěru k náboženským institucím. Také proto jich většina vyplňuje při sčítání lidu kolonku "bez vyznání". Jsou to podle Vás většinou lidé nábožensky zcela lhostejní, nebo je mezi nimi vysoké procento stoupenců "neviditelného náboženství"?

Jistěže je ta entita "bez vyznání" přepestrá, od "apateistů" (kteří jsou k této dimenzi života apatičtí, nezajímá je), přes agnostiky (ty, kteří základní otázky víry považují za racionálně nerozhodnutelné, a tudíž pro jejich život málo relevantní), přes antiklerikály (alergické na církve nebo spíš svou představu o církvi) přes náboženské diletanty ("mám svého boha"), vyznavače různě pochopených nekřesťanských náboženství, různě upravených náboženských koktejlů a náhražkových náboženství, přes "notorické hledače" a "něcisty" (v Boha nevěřím, do kostela nechodím, ale "něco je nad námi") po ateisty a antiteisty (alergické na náboženství nebo spíš svou představu o náboženství). Tyto skupiny se samozřejmě poněkud prolínají a většinu z nich by v jistém smyslu bylo možno zařadit do kategorie "neviditelného náboženství", kterou by ovšem bylo třeba přesněji definovat.

Ano, s definicí "neviditelného náboženství" jsou velké problémy. Přesto se dnes v odborné rozpravě mezi sociology právě o "neviditelném náboženství" velmi intenzivně diskutuje. Podle jakých kritérií a metodických postupů můžeme podle Vás právě ono "neviditelné náboženství" v české společnosti identifikovat, měřit a hodnotit?

To je nesmírně těžká otázka, nezodpověditelná v rámci krátkého rozhovoru. Nevěřím, že by to bylo možné zcela exaktně empiricky měřit, resp. před takovým pokusem by musela ještě proběhnout důkladná debata, jak tomuto mnohoznačnému pojmu rozumět. Religionisté většinou rezignovali na možnost stanovit hranice pojmu "náboženství".

Dobrá, položme tedy otázku jinak: Pokud přestaneme vycházet jen z počtu členů církví a pravidelných návštěvníků bohoslužeb, zdá se, že česká společnost je mnohem náboženštější, než se obvykle tvrdí. Před chvilkou jste zmínil "něcismus", o kterém ve svých textech hovoříte jako o typickém religiózním postoji mnoha obyvatel České republiky. Nehrozí v této věci pokušení "rozumět lidem lépe, než oni rozumí sami sobě" a diagnostikovat religiozitu i u těch, kteří se za religiózní nepovažují?

To souvisí s předchozí otázkou. Vztah k transcendentnu je nesporně antropologickou a sociálně-kulturní konstantou, jejíž podoba se však mění, a byť tento vztah zahrnuje to, co lidé (zvláště u nás) obvykle náboženstvím označují, zároveň široce přesahuje tento dnes relativně úzký segment kultury a společenského života. To, čemu dnes lidé nejčastěji říkají "náboženství", nelze pochopit bez onoho širšího kontextu. Ostatně i to, co lidé často explicitně náboženstvím nazývají a jak tomuto pojmu rozumí, se mění. Jev, kterému dnes lidé často dávají jméno "náboženství", se jakožto relativně samostatný segment kultury a společenského života ustavil poměrně nedávno. Kdybychom se při studiu náboženství omezili pouze na tento jev, pak bychom dějiny náboženství redukovali pouze na jednu časově a geograficky omezenou formu.

Ano, pouze na náboženství viditelné, organizované, institucionalizované, "církevní". Ovšem zejména v posledních desetiletích se zdá, že mimo tradiční instituce probíhá čilý náboženský ruch a kvete bohatý náboženský život...

Hlavní průkopník teorie o "invisible religion" (neviditelné náboženství) Thomas Luckmann upozornil především na to, že se náboženství v moderní Evropě přelévá z tradičních církevních struktur do privátní sféry (o tomto trendu dnes ostatně víme, že je to jen jeden z pohybů na současné náboženské scéně, vedle výrazné "deprivatizace" a politizace náboženství). Toto Luckmannem pozorované přelévání náboženství z církve do soukromí je zejména v naší části světa důležitý jev. A pokud tradiční sociologie náboženství, ovládaná ideologickým paradigmatem sekularizace - a ve vzácné shodě s ní také klerikální vnímání náboženství - vůči tomuto jevu byly slepé (ony novější podoby náboženství za tradičními podobami byly "neviditelné" především pro ně), my bychom rozhodně tuto

slepotu sdílet neměli.

Pane profesore, velmi děkuji za rozhovor.

Pavel Hošek